

„Árpád-házi” „szent” királyunk Aba Sámuel

E löre bocsátom, szándékoltan választottam ezt a vitatható címet, mivel az egyformán igaz mind a két, egymással ellentétes jelentésében.¹ Hiszen Aba Sámuel király (1041–1044) sem az Árpádok fiági leszármazottai közé, sem a kanonizált uralkodók sorába nem tartozott, ilyenformán erősen indokolt az idézőjel használata; másfelől viszont kétségkívül rokonságban állt az első magyar dinasztával, valamint letagadhatatlanul létezett egyfajta vallásos kultusza a nép körében, ezért valami létjogosultsága mégis akad az idézőjelbe foglalt két minősítésnek. Már középkori kútfőink is ellentmondásokkal terhelt királyképmást tükröznek; az egymásnak feszülő vélekedések a kritikai történettudományban sem békéltek meg, sőt a régről örökölt, egyre árnyaltabban kifejtett vitapontok mellé újabbak zárkóztak fel. Ezek közül a címben jelzett két kérdéskörben – vagyis az uralkodóházzal fennállt rokonsági viszony és az emléket övező sajátos tisztelet tekintetében – foglalok állást.

Kézai Simon *Gesta Hungarorum*a és a XIV. századi krónikaszerkesztmény úgy tartja, hogy Aba Sámuel Szent István *sororius*a volt.² Historiográfiánk a XIX. század folyamán vált jellemzően anyanyelvűvé, tehát ettől az időtől fogva kénytelen a rokonsági viszonyt magyarul értelmezni. Aba kapcsán rendre a „nőtestvér férje” jelentéssel fordítják ezt a kifejezést, vagyis őt Szent István sógoraként szokás számon tartani.³ A szakmai közvélekedés egyhangúságát Györffy György törte meg. Ő vetette fel azt, hogy a *sororius* itt a „nőtestvér fia” értelemben veendő, ilyenformán Aba Sámuel Szent István leányági unokaöccse lehetett. Nézete mellett további érveket állított csatasorba, amelyeket az alábbiak szerint lehet összefoglalni. Mivel Aba ugyanazon korszak, az 1040-es évek politikai szereplője volt, mint István vitán felül álló unokaöccsei, Orseolo Péter és Delján Péter, ezért ő is közéjük sorolandó. Ráadásul kizárólag ezen a valós vérségi kapcsolaton keresztül támaszthatott jogigényt az Árpádok trónjára (lévén Árpád leszármazottja, akárcsak ellensége, a velencei

¹ Természetesen nem kívántam versenyre kelni János esztergomi érsek Albericusnál fennmaradt utolérhetetlenül diplomatikus állásfoglalásával, amely az utólag tetszőlegesen beiktatott központosítás függvényében szól Gertrúd királyné meggyilkoltatása mellett, avagy ellene. „A királynét megölnötk nem kell félni jó lesz, ha mindenki egyetért én nem ellenzem.” („*Reginam interficere nolite timere bonum est, et si omnes consenserint ego solus non contradico.*”) GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*. I. Budapestini 1937. (továbbiakban: GOMBOS, CFHH.) 31.

² SZENTPÉTERY, EMERICUS: *Scriptores Rerum Hungaricarum* I. Budapestini 1937. (továbbiakban: SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung.) 174., 325.

³ SZALAY LÁSZLÓ: *Magyarország' története*. I. Lipcse 1852. 131.; HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme*. I. Pest 1871. 259.; SZABÓ KÁROLY: *Péter és Aba. Értekezések a történeti tudományok köréből*. Pest 1872. 12.; KANDRA KABOS: *Aba Samu király*. Budapest 1891. (továbbiakban: KANDRA 1891.) 32.; PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt* I. Budapest 1899. 79.; HÓMAN BÁLINT: *Magyar történet* I. Budapest 1935. 247.

unokatestvér, Orseolo Péter). A Sámuel névadást az 1010 tájáig fennálló magyar-bolgár szövetség lenyomataként értékeli Györffy, és ezzel megint csak István életkorától távolítja, 1000–1010 közé helyezve születését. Erre mutat szerinte az is, hogy 1044-es csatavesztése után, úgymond, fiatalosan végignyargalta a Ménfő és Heves közötti távolságot, felesége pedig gyermekeivel együtt menekült orosz földre, mivel a bukott király növendék fiai nem voltak még olyan korban, hogy apjuk mellett harcolhattak volna. Továbbá azt is feltételezi, hogy Aba apja, Ceba („Csaba”?) nádorispánságát örökölte.⁴ Györffy György fenti gondolatmenetének átfogó bírálatát közölte Kristó Gyula. Előljáróban elismeri, hogy a *Mediae latinitatis lexicon* minus adatai valóban megengedik a *sororius* szó unokaöcsként való értelmezését, ugyanakkor több helyen is rámutat az elmélet sebezhetőségére. Így például sem a XIV. századi krónikaszerkesztmény, sem az Altaichi Évkönyvek szövegéből nem derül ki, milyen „fiatalos” menetteljesítménnyel nyargalt a király Kelet-Magyarországra, mivel a kútfők csak a menekülés pusztá tényét rögzítik. Aba fiainak nem-emlétese pedig lévén *argumentum e silentio*, nem komoly érv. Györffyvel ellentétben úgy véli, Aba Sámuel nem vérségi alapon jutott trónra, hanem mivel a magyar urak a királyi nemzetségből senkit nem találtak alkalmasnak az ország kormányzására és Péter elűzésére, maguk közül választottak egy bizonyos Aba comest, akit maguk fölé, királlyá emeltek. Kristó Gyula értelmezése szerint a választók nem tekintették Abát a király nemzetségből származónak, ezért nem volt vérségi összekötése az Árpádokkal. A *sororius* „sógor” jelentését a magyar krónikaszerkesztmény más példáival szemlélteti, I. Géza és Zvonimir horvát uralkodó illetve Szent László és Ottó morva herceg sógorsági viszonyával (Géza húgai közül Zvonimir Ilonát, Ottó Eufémiát vette nőül); e későbbi, egyértelmű esetek krónikás szóhasználatbeli analógiájára Aba Sámuelben változatlanul István nőtestvérének férjét látja.⁵ Okfejtése az eddigi közmegegyezés irányába fordítja vissza a sororiusi kötelék meghatározását, bár újabban is akad példa a másik nézet elfogadására. Makk Ferenc külpolitikai monográfiájának főszövegében csupán annyit mond, hogy Aba Péterhez hasonlóan ugyancsak István rokona volt, ám a genealógiai táblán István unokaöccseként tünteti fel.⁶ Bár Györffy György érvelésének több gyenge pontját fedte fel Kristó Gyula, akadnak olyan megfontolások, amelyek szerint Aba Sámuel mégis inkább Szent István király unokaöccsének tekintendő.

Előbb a bizonytalan, jelen forrásadottságaink szerint eldönthetetlen tényezőket vegyük sorra. Az 1001-ben kelt, „pannonhalmi alapítólevél” néven elhíresült

⁴ GYÖRFFY GYÖRGY: István király és műve. Budapest 1977. 100., 241., 286., 380.; GYÖRFFY GYÖRGY: Az új társadalmi rend válsága. In: *Magyarország története. I/1. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. Főszerk. SZÉKELY GYÖRGY. Budapest 1984. 838–839.

⁵ KRISTÓ GYULA: Aba Sámuel és Károly Róbert családi kapcsolatairól. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*. Tomus XCVI. Szeged 1992. 25–27. V. ö. SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung. I. 324–325., 363., 381–382., 385.

⁶ MAKK FERENC: Magyar külpolitika (896–1196). Szeged 1996. (továbbiakban: MAKK 1996.) 72., 227.

privilégium méltóságai között találjuk a már említett Ceba ispánt.⁷ A XIV. század végi nagyobbik Gellért-legenda egyértelműen a királlyá lett Abáról jegyzi meg, hogy korábban „comes pallacii” volt, vagyis ő bizonyosan viselte a palotaispáni (nádori) méltóságot.⁸ Azt viszont nem tudjuk, hogy István négy évtizedes – majd két emberöltőre rúgó – országlásának hányadik esztendejében alakult ki a nádorispáni méltóság, Cebát ugyanis csupán comesként említi az alapítólevél. Azon kívül a kétségkívül egybecsengő Ceba ~ Csaba ~ Aba névhármasra nem lehet szilárd és történetileg értékelhető elméletet építeni. Többek között azért sem, mivel az Aba „apa” jelentésű tiszteleti név; nem biztos, hogy Ceba Csabának ejtendő, továbbá hogy Ceba és Aba egyazon személy volt-e, avagy ellenkezőleg: Ceba tekinthető-e Aba apjának. Hasonlóképpen bizonytalan, miért kaphatta a Sámuel nevet. A szakirodalomban elterjedt nézet szerint viselőjének zsidó vallási gyökereire utal.⁹ Mindezt azon körülmények lehetséges füzére hivatott igazolni, hogy a Mátra vidékén honos, királlyá lett előkelő kabar eredetű volt; a kabarok köztudomásúlag a Kazár Kaganátusból váltak ki, és csatlakoztak a magyar törzsszövetséghez; a kazár uralkodó réteg meg korábban zsidó hitre tért.¹⁰ Csakhogy a fenti okfejtés nyomvonalán nem jutunk messzire. Az Abával korosztályos I. András későbbi magyar király két törvényes fia, Salamon és Dávid ugyanis szintén zsidó eredetű nevet viselt. Avagy mit kezdünk a Salamonhoz feleségül adott Judit német császárlány szintén ószövetségi ihletésű nevével? Világos, a magyar és a német uralkodóház biblikus nevei ugyanazt a vallási-kulturális közösséget tükrözik, véletlen időbeli egybesűrűsődéssel. Megfontolandó ezért H. Tóth Imre véleménye, aki a keleti kereszténység hatásának tartja a bolgár-szláv eredetű közszavakon túl a bolgárok körében olyannyira kedvelt Sámuel, Salamon és Dávid személyneveit.¹¹ Ebbéli nézetét a XI. századi Árpádok keresztény eredetű neveinek elősorolása határozottan támogatja. Szár László és fia Bonuszló, Vazul és középső fia András, végül András törvénytelen fiának György keresztneve mind bizánci-szláv irányba mutat.¹² E sorba szépen illik a Sámuel név, ám ez önmagában még kevés ahhoz, hogy Abát István unokaöccsének nyilvánítsuk.

⁷ GYÖRFFY, GEORGIUS: *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Volumen I. 1000–1131. Budapestini 1992. 41.

⁸ SZENTPÉTERY, SS. *Rer. Hung.* II. Budapestini 1938. 500. V. ö. Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged 1999. (továbbiakban: ÁKÍF.) 408., 424.

⁹ L. pl. KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC: *Az Árpád-ház uralkodói*. Budapest 1995. 61–62. (A vonatkozó rész KRISTÓ GYULA munkája.)

¹⁰ A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged 1995. 126–127. A kazárok körében a zsidó vallás csak a IX–X. századra vált viszonylag tömegessé. L. GOLDEN, PETER B.: *A kazárok megtérése a zsidó hitre*. In: *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány* II. (2006) 39–76. Ám ekkorra a kabarok már rég kiváltak közülük, akikről amúgy azt sem tudjuk, hogy a kazár birodalom mely vallási, etnikai csoportjait képviselték.

¹¹ H. TÓTH IMRE: *A magyarok és a szlávok a 9–11. században*. In: *Árpád előtt és után. Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéről*. Szerk. KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC. Szeged 1996. 81.

¹² SZENTPÉTERY, SS. *Rer. Hung.* I. 206., 345.

A hagyományos elmélet perdöntőnek szánt érve viszont éppen ahhoz elégtelen, hogy Aba unokaöcs-mivoltát cáfolja. A 72. krónikafejezet azon kitételét, miszerint a Péter ellen fellázadt urak azért választották maguk közül Abát, mert nem találtak a királyi nemzetségből uralkodásra való személyt, Kristó Gyula, amint látuk, úgy értékelte, hogy a választók nem tekintették Abát a királyi nemzetségből származónak, ezért nem volt vérségi összeköttetése az Árpádokkal. Csakhogy az uralkodóház szabályosan fiágon számítódik, vagyis Aba Sámuel, mint leányági unokaöcs attól még állhatott vérrokonságban Istvánnal, hogy nyilvánvalóan nem a királyi nemzetségből („*de regali progenie*”) eredt!¹³ Az összefüggések ilyen formában történő értelmezése egyszerűsített magyarázatot adhat arra, hogy „jobb híján” miért pont Aba ispánt választották királlyá. A tényleges Árpád-háziak közül Szár László és fia, Bonuszló sorsáról nincs tudomásunk, a megcsonkított Vazul, illetve három száműzött fia, Levente, András és Béla nem jöhetett szóba sem 1038-ban, sem 1041-ben, Péter trónfoglalásának analógiájára így csakis egy újabb nőági vérrokon következhetett; abban a korban, amikor a dinasztikus szemléletben a vérségi kötelékek kizárólagos erővel érvényesültek.¹⁴

A mégannyira életszerű párhuzamnál mindenestre többet ér egy pozitív forrásadat. Ezt a magyar középkorkutatásban egy eddig kevésbé ismert és használt kései elbeszélő kútfő, a Tarih-i Üngürüsz hagyományozta ránk. „*Tehát a király eltávozott a világból. Volt neki egy fia, Petrusznak hívták. Közös megegyezéssel Petruszt királlyá választották, és a trónra ültették. De Isztefán királynak volt egy nővére, annak is volt egy fia, akit Abának hívtak. Ebben az időben Aba Erdel tartományának volt a bánja. Amikor Petrusz király lett, az ország népe felett annyira zsarnokoskodott, hogy az ország összes bégjei és a többi alattvalók is nagyon panaszkodtak rá, és sokan közülük elmenekültek. Mivel mindnyájan megunták zsarnokoskodását, egy helyen összejöttek, és elmondták Petrusz király elleni panaszait. Így szóltak: mi mostantól megszakítjuk a vele való [kapcsolatainkat]. Úgy beszéltek meg, hogy Isztefán király nővérének a fiát Abát, aki Erdel tartományának a bánja, meghívják, és királlyá választják.*”¹⁵

¹³ SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung. I. 325.

¹⁴ Találó megfogalmazással áll DEÉR JÓZSEF, amikor István utódjelölését elemezte. Szerinte még ő sem tudta a keresztényi alkalmasság elve alapján maradéktalanul mellőzni a vérségi jogot, hanem a dinasztikus elvhez színel ragaszkodva választotta utódául Orseolo Pétert. DEÉR JÓZSEF: Pogány magyarság – keresztény magyarság. Budapest, 1938. 110.

¹⁵ A magyarok története. Tarih-i Üngürüsz – Madzsar Tarihi. Fordította BLASKOVICS JÓZSEF. Budapest 1982. 185. A Tarih-i Üngürüsz újabb magyarítása lényegét tekintve ugyanúgy közli a vonatkozó szöveghelyet. „*A hírek elbeszélői és a titkok elmondói úgy mesélik, hogy amikor a király eltávozott a világból, volt neki egy fia, akit Petrusznak hívtak. Petruszt közmegegyezéssel trónra ültették és megtették királynak. Isztefán király lánytestvérének azonban volt egy fia. Abának hívták. Aba pedig abban az időben Erdel tartományának bánja volt. Amikor Petrusz király lett, zsarnoki módon olyannyira sanyargatta a tartomány népét, hogy az ország összes bégje és az összes rája is kétségbeesett helyzetbe került. Annyira tele voltak panasszal, hogy mindnyájan torkig voltak vele. Összegyűltek, és Petrusz király ellen zúgolódva így szóltak: mostantól kezdve elfordulunk tőle. Úgy beszéltek meg, hogy Abát, Isztefán király lánytestvére fiát – aki Erdel tartományának bánja volt – elhozzák, és megválasztják királynak.*” Nagy

A XVI. század derekán keletkezett munkának sajnos mindmáig nem készült kritikai kiadása. Ez a körülmény, valamint az, hogy a Tarih-i Üngürüşz egy (vagy több) latinul írott magyar krónikaszerkesztmény török nyelvű átdolgozása, némi óvatosságra int. Mert elvileg nem lehet kizárni, hogy a török krónika latin kútfője a rokonsági viszonyt a *sororius* szóval fejezte ki, s ezt fordította Mahmud Terdzsumán a nővér fiaként. A tágabb szövegösszefüggést tekintve azonban látszik, hogy Péter és Aba általa kínált genealógiája független középkori latin nyelvű történeti irodalmunk ismert, önálló forrásértékű emlékeitől. Kézai Simon gestája, a Zágrábi és Váradi Krónika kettőse, valamint a XIV. századi krónikaszerkesztmény ritka egyezésre jut Péter származása felől: mindegyik Gizella testvérének mondja.¹⁶ Szándékos torzításukkal szemben a német Altaichi Évkönyv szól helyesen, amikor Pétert István leányági unokaöccseként, egyszersmind fogadott fiaként tünteti fel. „*A jó emlékü István király, ennek [Péter] anyai nagybátyja, miután az ő fia még az atyja életében meghalt, s mivel másik fia nem volt, ezt örökbe fogadta, és őt a királyság örökösévé megtette. Rokónának fiát, noha az méltóbb volt a királyságra, minthogy ebben nem értett vele egyet, megvakította, s kicsiny fiait száműzetésbe küldte.*”¹⁷ Tény, hogy ez a szemlélet a fiági öröklés előbbre valóságát hirdeti, de közvetetten arra is rávilágít, hogy István csak részlegesen szakíthatott a hagyománnyal, amint a nemzetségéhez ugyan nem tartozó, ám mégis a nemzetségalapító őstől származó vérrokont jelölte trónra. Ez szolgálhatott mintaként később Aba megválasztásához. A Tarih-i Üngürüşz Péter és Aba családi viszonyairól minden korábbihoz képest újat mond, ráadásul az altaichi annalista tényközléséhez Péter tekintetében az ő változata közelebb áll, mint a hivatalos hazai emlékezet, amely a rokonvért ontó szent király alakjának tisztára mosása végett szenvedett el ily fegyelmezetten egységes torzítást. Aba esetében nem volt politikai indíték a leszármazás átrajzolására. Az eddigiek alapján tehát a *sororius* szó többes jelentése megengedi,¹⁸ a logikai és genealógiai összefüggések láncolata valószínűsíti, a Tarih-i Üngürüşz pedig egyenesen állítja, hogy Aba Sámuel Szent István unokaöccse volt.

A harmadik magyar király megítélését más szempontok alakították. Kandra Kabos, Aba Sámuel XIX. század végi és máig egyetlen monográfusa szenvedélyes szavakkal kereste az emlékformáló erőket. „*A magyar történetírás csakugyan adós a felelettel azon kérdésekre: ha a német krónikásokat, daczára szerzetesi kegyes ruhájoknak, nem a fajgyűlölet tüzei-e, hogy őt, Jornandestől eltanult vonásokkal rajzolják; vajjon ezek az erkölcsi szörnyeteket gyűlölik-e benne oly kegyetlenül, vagy*

Szülejmán udvari emberének magyar krónikája. A Tarih-i Ungurus és kritikája. Fordította és a bevezető tanulmányt írta HAZAI GYÖRGY. Budapest 1996. 93.

¹⁶ SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung. I. 173., 207., 322.

¹⁷ ÁKÍF. 240. (MAKK FERENC fordítása.)

¹⁸ Itt jegyzem meg, hogy a kései szerkesztésű Knauz-krónika „*Aba, sive Abanus sororius Sancti Stephani regis*” kifejezésében olvasható rokonsági viszonyt KULCSÁR PÉTER szintén a „nőági unokaöcs” értelemben fordítja. SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung. II. 330. V. ő. Krónikáink magyarul. Válogatta és fordította KULCSÁR PÉTER. III/2. Budapest 2007. 62.

a német hódítás hősi akadályát; ha vajjon nem egyik félreértett tragikai hős-e ő, ki elesett ugyan, de a nemzetének szánt csapás alatt?” Igaza van, amikor hangsúlyozza: a német kútfők kevés magyar király ellen oly elfogultak, mint Abával szemben, ámde túlzottan leegyszerűsíti a magyarázatot, amikor a hazai elmarasztalás mögött kizárólag „zárdai történetírásunk korának hiszékeny szellemét” véli felfedezni.¹⁹ Bár tény, hogy az Altaichi Évkönyvek szövege erősen hatott egy korai magyar törtériára, de az 1040-es évek előadása ékesen bizonyítja, hogy a szerző nem másolta szolgálai a német kútfőt, hanem a hazai szóhagyomány elemeivel kiegészítve, nem egy ponton felfogásbeli ellenvéleményre jutott. Amint azt a magyar krónikakutatás kimutatta, a XIV. századi krónikaszerkesztményben több Árpád-kori időréteg különíthető el, a legkorábbi közülük a XI. század második feléből származik.²⁰ Emiatt a német és a magyar álláspontnak egyenlő forrásértéket kell tulajdonítanunk. Ez döntő körülmény, mivel Aba eltérően elbeszélte végidejéhez fűződik az a népi szentkultusz, amely a német évkönyvből magától értetődően hiányzik, de a magyar krónikában nem is oly magától értetődően benne foglaltatik.

Az Altaichi Évkönyvek szerint a vesztes ménfői csata után bujkáló királyt elfogták, és egy közös német–magyar halálos ítélettel kivégezték.²¹ A hazai hagyomány egészen másként emlékezik. „A legyőzött Aba király a Tisza felé futott; és egy faluban, egy régi veremben azok a magyarok, akiknek uralkodása alatt ártott, kegyetlenül meggyilkolták őt. Testét abban az egyházban temették el, amely e falu mellett volt. Néhány év múltán, amikor kiásták a sírból, szemeit és ruháit épek, sebhelyeit pedig begyógyulva találták.”²² Örök rejtély marad, hogy a jellemzően sötét színekkel festett krónikás királyképmásra mikor került rá ez a világos, mi több, dicsfényt sugárzó árnyalat. Ha csak azt vesszük, mikor volt időszerű Abáról akár egy jó szót is a monarchikus–dinasztikus szemléletű írásműbe jegyezni, akkor azt

¹⁹ KANDRA 1891. 5., 10.

²⁰ A magyar krónikakutatás gazdag szakirodalmi terméséből az alábbi műveket érdemes itt megemlíteni. DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon mester krónikája. Budapest 1906. 129–130.; HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi leszármazói. Budapest 1925. 86., 105–106.; SZENTPÉTERY IMRE: A Zágrábi és a Váradai Krónika egymáshoz való viszonya. In: *Századok* 1934. 410–425.; GYÖRFFY GYÖRGY: Krónikáink és a magyar őstörténet. Budapest 1948. 147–150.; HORVÁTH JÁNOS: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Budapest 1954. 305–315.; GERICS JÓZSEF: Legkorábbi gestaszerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. Budapest 1961.; 46–84. MÁLYUSZ ELEMÉR: A Thuróczy-krónika és forrásai. Budapest 1967. 35.; CSÓKA J. LAJOS: A latin nyelvű történelmi irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XV. században. Budapest 1967. 344–356., 361–364.; KRISTÓ GYULA: A magyar történelmi irodalom a kezdetektől 1241-ig. Budapest 1994. 114., 123–130.; SZOVÁK KORNÉL: Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban. In: *Századok* 2000. 117–145.; VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Megjegyzések korai elbeszélő forrásaink történetéhez. In: *Századok* 2004. 325–347.; SZOVÁK KORNÉL: Utószó. In: *Képes Krónika*. Fordította BOLLÓK JÁNOS. Budapest 2004. 233–254.; GERICS JÓZSEF – LADÁNYI ERZSÉBET: 11. századi magyar történelmi csemények középkori történetírásunkban. In: *Századok* 2006. 349–360. Magam azon kutatók véleményéhez csatlakozom, akik az I. András-kori *Ósgesta* meglétével, illetve Miklós püspök Ichetséges szerzőségével számolnak.

²¹ ÁKÍF 255. Reichenau Hermann úgy tudja, a fejét vették. ÁKÍF 224.

²² ÁKÍF 389–390. (KRISTÓ GYULA fordítása.)

láthatjuk, hogy voltaképpen semmikor, hiszen Abától nem származott egyetlen királyunk sem. Mindazonáltal a kor köztörténeti fejleményei megengednek némi óvatos következtetést. Vazul fiai István rendelkezéséből ekkortájt száműzetésben éltek. Csak-hogy ezen intézkedés igazi haszonélvezője Orseolo Péter és nem Aba Sámuel volt. Aba a Vazul-fiak távollétekor, tehát nem közvetlenül azok ellenében lett magyar király. Személyes összetűzése csupán egyetlen, meg nem nevezett Árpád-házi herceggel volt: Amikor III. Henrik 1042 júniusában birodalmi hadjáratot vezetett Magyarországra, akkor kilenc vár rövid időre egy Árpád-házi herceg kezére került. Őt azért lehet Bélával azonosítani, mert róla tudjuk, hogy két bátyjától sokáig különváltan élt. Aba Sámuel viszont a német hadak távozta után könnyűszerrel kiűzte a herceget.²³ Tehát a Béla-fiak hatalomra kerülése (1074) után merő illetlenség lett volna Abát szenthez hasonlítva dicsérni, ilyenformán vagy egy András-ági Ősgesta vehette fel ezt az értesülést, vagy egy jóval később alkotó, XII–XIII. századi krónikaszerkesztő, egy biztonságosabb időtávtalból visszatekintve. Anonymustól biztosan nem eredhet, mert ő a pozitív kép egy ettől független vonását ecsetelte, mondván: „*Sámuel király, akit kegyessége miatt Abának hívtak.*”²⁴ Azért az elgondolkodtató, hogy az atyaiságát kifejező jelző a magyar és a német kútfőkben oly kizárólagos érvényre jutott,²⁵ amely feledtette a valódi keresztnévet! Biztosak lehetünk benne, hogy a dinasztikus elvárásokat tükröző krónika és a monarchikus-arisztokratikus szemléletű Gesta Hungarorum között – e tekintetben – semmifajta szövegkapcsolat sincs, hiszen Aba Sámuelnek más és más erényét hirdetik. Joggal hangsúlyozza Kandra Kabos, hogy Béla király Jegyzője a magyarok bejövételének Eger-vidéki fejezeteit írta meg részletesen, vagyis megfordulhatott Mátrában és Abasáron, és meríthetett a helyi népi szóhasználatból.²⁶

De mindez csak feltételezés. Ráadásul középkori történeti irodalmunk máskor is okoz olyan megfeszíthetetlen meglepetéseket, mint például az Álmos-ági történetírás által elért emlékü Könyves Kálmán szent királyok közé sorolása Rogeriusnál.²⁷ Nem tudni tehát, mikor kerülhetett Aba Sámuel kegyes emléke a krónikaszövegbe. Annyi bizonyos, hogy elemi erejű kultuszt bizonyít. És mivel ez nem egyszerűen politikai érdek nélkül, hanem kifejezetten mindenfajta politikai érdek, sőt vallási tekintély ellenére érvényesült (gondoljunk az Abát megfeddő Szent Gellért püspök irányadó véleményére!), ezért Aba halálának hazai lejegyzésű változata hiteles (nem pedig a legyőzött király kivégzésével dicsekvő német álláspont). E

²³ ÁKÍF. 248. Szent István fiági rokonai közül legvalószínűbben Béla jöhetett szóba, aki hazajöveteléig két bátyjától, Leventétől és Andrástól különváltan élt. A Bélával számoló véleményt l. pl. MAKK 1996. 74.

²⁴ SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung. I. 73. A Névtelen Jegyzőnek hálás lehet a középkorkutatás, amiért Aba és Sámuel azonosságának egyedüli hirdetőjeként hosszas fejtöréstől kímélte meg az utókort.

²⁵ L. pl. SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung. I. 174–177., 208., 324–332.; GOMBOS, CFHH. I. 94–98., 141., II. 869., 1143.

²⁶ KANDRA 1891. 20.

²⁷ SZENTPÉTERY, SS. Rer. Hung. II. 552.

SZABADOS GYÖRGY

rendhagyó „Árpád-házi” „szent” királyunk tiszteletét pedig tudatlanul tudja minden olyan forrás, amely nem a Sámuel keresztnéven, hanem az atyaiságot megszemélysítő Aba formában emlékezett a harmadik magyar királyról.